

3. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.: Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 р. Доступний з: <www.zakon.rada.org.ua>
4. Социальная политика: Учебник / Под общ. ред. Н. А. Волгіна. – М.: „Экзамен”, 2003. – С. 27.
5. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 65 – 72.
6. Сіленко А. Чи є альтернатива державі загального добробуту? // Нова політика. – 2000. – № 1. – С. 32 – 35.
7. Новоженова И. Франция: общество благосостояния в 90-е годы / Социальное государство в Западной Европе: Проблемы и перспективы: Пробл.-тем. сб. / РАН ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобальных и региональных проблем. Отд. Западной Европы и Америки. Отв. ред. и сост. вып. Мацонашвили Т. Н. – М., 1999. – С. 55.

УДК 37.015.3

Кукуленко-Лук'янець І.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЖІНКИ-ВИКЛАДАЧА

Анотація. У статті висвітлюються психологічні засади формування професійної самосвідомості жінки-викладача.

Аннотация. В статье освещаются психологические принципы формирования профессионального самосознания женщины-преподавателя.

Annotation. In the article light up psychological principles of forming of professional consciousness of woman-teacher.

Постановка проблеми. Становлення професійної самосвідомості викладача у галузі науково-педагогічної діяльності є однією із актуальних проблем у системі освіти. Закон України „Про вищу освіту” підкреслює, що обов’язки науково-педагогічних працівників полягають у постійному підвищенні професійного рівня, педагогічної майстерності, наукової кваліфікації; забезпеченні високого науково-теоретичного і методичного рівня викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності; дотриманні норм педагогічної етики, моралі.

Професійна самосвідомість жінки-викладача тісно взаємопов’язана з її самооцінкою, прагненням до особистісної самоактуалізації, гармонійним внутрішнім станом. Тому, дослідження психологічних чинників, що впливають на формування Я-концепції жінки є однією із умов розвитку її особистісних та професійних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі становлення професійної самосвідомості вчителя присвячені роботи Маценко В. Ф., Нікітіної Н. Н., Рогова Є. І., Савчина М. В., та інших вчених.

Психологічні особливості розвитку Я-концепції особистості вивчали як класики психології, зокрема Бернс Р., Маслоу А., Роджерс К., Франкл В., Кон І. С., Столін В. В., так і сучасні дослідники Андрійчук І. П., Зубкова І. Ю., Міхеєва І. Н., Соколова Є. Т., Шевченко О. В., та інші.

Проте, поза увагою вчених залишається значення психологічних особливостей, що впливають на становлення професійної самосвідомості саме жінки-викладача.

Цілі дослідження. Одним із основних завдань нашого дослідження є необхідність продемонструвати, що професійна самосвідомість жінки-викладача детермінована її Я-концепцією (самооцінкою, самосприйняттям) та особливостями її формування протягом всього життєвого шляху.

Виклад основного матеріалу. Професійна самосвідомість структурується через усвідомлення власної належності до професійної спільноти. Відбувається визначення „Я” шляхом його відповідності професійним еталонам і професійним ролям.

Професійна, зокрема педагогічна самосвідомість викладача – це усвідомлення викладачем норм, правил, моделі педагогічної професії, сформованість професійного кредо,

концепції вчительської праці; співвіднесення себе з професійним еталоном, ідентифікація з професією, очікувана оцінка себе референтними людьми; самооцінка.

Позитивна Я-концепція з високою самооцінкою часто позбавляє викладача потреби у саморозвитку, самовдосконаленні, підвищенні рівня майстерності, критичному самоаналізі.

Негативна Я-концепція з низькою самооцінкою викликає страх, образи, ворожість, гнів, відчуття провини. Людина нездатна спокійно сприйняти ситуацію, осмислити, проаналізувати реалії та знайти вихід із неблагополучної ситуації.

Професійна самосвідомість часто має вигляд діалогічної розмови із собою, що не завжди усвідомлюється. Тому професійна самосвідомість формується на базі співвіднесення образу професії з „Я-концепцією” на певному ступені розвитку особистості під впливом способу життя, який вимагає від людини самоконтролю й рефлексії власних дій, прийняття відповідальності за них. Можливим еталоном професійної самосвідомості є персоніфікований образ професії, або узагальнений образ професіонала.

Зазвичай професійну самосвідомість розуміють як специфічний феномен людської психіки, що передбачає саморегуляцію особистістю власних дій у професійній сфері завдяки усвідомленню професійних вимог, своїх професійних можливостей й емоційного ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності. Динамічний аспект професійної самосвідомості полягає в утворенні цілісного образу професіонала й ототожненні з ним.

Науковий аналіз особливостей формування та динаміки Я-образу викладача-професіонала показує, що чим більше викладач усвідомлює свій професійний потенціал, своє „реальне Я”, тим більше його професійний розвиток втрачає стихійності і стає фактором творчого самовиховання та самозміни. Саме в силу розвитку особистості викладача відбувається постійне уточнення змістових і структурних компонентів Я-образу професіонала, а ефективність педагогічної діяльності зумовлюється певним рівнем розвитку значущих особистісних якостей, які значною мірою впливають на сформованість Я-образу педагога. Формування образу викладача відбувається як на особистісно-психологічному рівні, так і на соціально-культурологічному і одночасно у різних видах педагогічної діяльності, а саме: навчально-виховній, організаторській, діагностико-корекційній, консультативній, комунікативній та самоосвітній [1].

На думку Савчина М. В., формування професійної самосвідомості найчастіше відбувається стихійно, без належного методичного забезпечення і психолого-педагогічного керівництва [2].

Проте, професійна самосвідомість завжди базується на особистісному уявленні людини про себе, яке закладається ще у ранньому дитинстві. Формування Я-концепції жінки є складнішим і глибиннішим процесом, на нього впливає багато факторів протягом всього життя, зокрема особливості виховання у батьківській сім'ї, підліткова ідентифікація, зовнішня привабливість, створення сім'ї, народження власних дітей або їх відсутність, професійна реалізованість та самоактуалізація.

Жіночий простір гнучкіший, ніж чоловічий. Він формується раніше, інтенсивніше, цілеспрямованіше й протягом усього життя є краще структурованим. Завжди актуальна потреба орієнтації в людських взаєминах допомагає жінкам постійно перебудовувати, реставрувати свій простір. Жінки вміють залишати незмінними певні дорогі їм стосунки й водночас більш відкриті до стосунків нових.

У структурі особистості, за Юнгом, є два архетипа-близнюки: Аніма й Анімус, які відтворюють жіноче та чоловіче начала. Сучасні дослідження свідчать, що кожна людина має у собі ці обидва компоненти. За Юнгом, Аніма (душа) й Анімус (дух) є продуктами колективного несвідомого і діють як колективні образи, що допомагають представникам однієї статі зрозуміти представників іншої. Аніма є фактором надзвичайної значущості у психології чоловіка. Завдяки її наявності характер чоловіка стає м'якшим, вона надає йому душевності й вітальності, є джерелом ірраціональних почуттів.

Особливої ваги ці архетипи набувають у зрілому віці, деś після 35 років. Прийняття Анімусу є виявом чоловічого начала в жіночій особистості. Він забезпечує жінці розвиток інтелекту, свободу від стереотипів, творчі здібності. Анімус здійснює зв'язок із внутрішнім, індивідуальним світом [4].

Означений вік для жінки є не лише особливим у прояві її істинно фемінних рис та прийняття маскулінного начала, але і становленням її професійної самосвідомості. Молоді

викладачі на початку професійної діяльності можуть сприймати кожну педагогічну ситуацію як невизначену, що загрожує емоційному благополуччю, авторитету, соціальним відносинам. Проте, якщо навіть попередній життєвий та професійний досвід не вплинув позитивно на підкріплення Я-концепції жінки-викладача і розбіжності між Я-реальним та Я-ідеальним залишаються досить великими, то це свідчить про наявність глибиннопсихологічних проблем у самого педагога та необхідності їх вирішення.

Згідно з положеннями клієнтоцентрованого підходу К. Роджерса у кожної людини існує уявлення про Я-реальне та Я-ідеальне. Я-реальне – система уявлень про себе, що формується на основі досвіду взаємодії людини з іншими та їх поведінка стосовно неї. Я-ідеальне – уявлення про себе як про ідеал. До Я-ідеального прагне наблизитися Я-реальне. Ступінь відмінності між Я-реальним і Я-ідеальним визначає ступінь дискомфорту особистості і рівень особистісного росту. Якщо ступінь відмінності невеликий, то це сприяє самоактуалізації жінки. Прийняття себе такою, якою ти є в дійсності, є ознакою психічного здоров'я. Великий ступінь відмінності, коли Я-ідеальне виражає загострене самолюбство та підвищену амбіційність, може свідчити про надмірну конфліктність та стати причиною невротичного зриву.

Високий рівень особистісної конфліктності зумовлює, в свою чергу, надмірну тривожність, ригідність психіки, що не сприяє актуалізації особистісного і креативного потенціалу та позначається на низькому рівні професійної діяльності. Ригідність – одна з важливих рис особистості. Вона тісно пов'язана з конфліктогенністю поведінки, труднощами у спілкуванні, нерідко обумовлює конфліктність як досить стійку особистісну властивість. Тривожність як риса особистості проявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій. Тривожність є суб'єктивним проявом неблагополучного стану особистості. Високий рівень тривожності може спостерігатися у людей із завищеним рівнем домагань, а також із надмірно низькою самооцінкою, що, в свою чергу, тісно пов'язується із конфліктністю особистості. Тривожність визначає індивідуальну чутливість особистості до стресів, підвищену схильність до переживань незвичайних ситуацій, які суб'єктивно сприймаються як конфліктні, а також до форсування переживань, ескалації конфліктогенів і психологічних захистів. Високий рівень тривожності дезорганізує суб'єкта, знижує результативність діяльності, зокрема професійної. Тривожність як наслідок зіткнення конфлікуючих імпульсів зумовлює актуалізацію дії механізмів психічних захистів.

На формування Я-концепції жінки має значний вплив психологічна атмосфера, що панувала у батьківській сім'ї. Дослідження, присвячені аналізу виховної практики, свідчать, що надмірна вимогливість, непослідовність, відсутність тепла у ставленні батьків до дитини найчастіше призводить до розвитку негативної Я-концепції. Холодність батьків дитина сприймає як урок нелюбові та відторгнення; і якщо у дитинстві цей урок засвоїться, то людина буде протягом усього життя вважати себе самотньою невдахою.

Західні психологи здійснювали порівняння у своєму дослідженні Я-концепції жінок, що були недоброчливими та занадто вимогливими до своїх дітей та тих, що спокійно до них ставилися. Аналіз отриманих результатів засвідчив, що для жінок першої групи характерна була наявність глибокої розбіжності між уявленнями про себе в реальності та у ідеалі, їхні Я-концепції були менш стійкими та мали більш негативний характер, ніж у жінок другої групи.

Нестійкість Я-концепції може стати як причиною, так і наслідком фрустрації – стану глибокого емоційного дискомфорту; і якщо у людини відсутні засоби соціального підкріплення уявлення про особистісну цінність, така фрустрація, як правило, виливається у агресію [3].

Таким чином, значні розбіжності між ідеальним та реальним Я можуть слугувати вагомим показником порушень у поведінці.

Висновки з даного дослідження. Аналіз наукових студій з проблеми психологічних засад становлення професійної самосвідомості жінки-викладача свідчить про значний вплив особистісної Я-концепції людини на подальший розвиток її професійного самосприйняття. Формування адекватної, стійкої Я-концепції жінки-викладача є глибинним процесом та залежить від багатьох психологічних і соціальних чинників, зокрема особливостей виховання у батьківській сім'ї, підліткової ідентифікації, зовнішньої привабливості, створення сім'ї, народження власних дітей, професійної реалізованості та самоактуалізації.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у більш детальному вивченні взаємодетермінованості сімейного стану та становленням професійної самосвідомості жінки-викладача.

Література:

1. Зубкова І. Ю. Динаміка Я-образу вчителя-професіонала: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2001. – 20 с.
2. Савчин М. В. Педагогічна психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 424 с.
3. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / Под. ред. Д. Я. Райгородского. – Самара: Издательский Дом „БАХРАХ – М”, 2003. – 656 с.
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

УДК 371.132

Кучай О.В.

ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ КАТЕГОРІЇ „ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ”

Анотація. У статті обґрунтовуються основні поняття категорії „професійна компетенція вчителя інформатики”.

Аннотация. В статье обосновываются основные понятия категории „профессиональная компетенция учителя информатики”.

Annotation. The article grounds the basic concepts of category „professional jurisdiction of teacher of informatics”.

Високий рівень професійної компетентності педагога характеризує *інформаційно-комунікаційна компетентність* – комп’ютерна грамотність плюс вміння вести пошук інформації, використання й оцінка інформації, володіння технологіями комп’ютерних комунікацій, вміння засвоювати і використовувати можливості інформаційних технологій для вирішення методичних і навчально-виховних проблем.

За визначенням Г. К. Селевко, інформаційна компетентність – це ключова суперкомпетентність людини ХХІ ст., важливий інструмент майбутньої професійної діяльності теперішніх учнів і студентів, а також викладачів [1, 68].

Компетентність педагогічних кадрів професійної школи є однією з організаційно-педагогічних умов ефективної підготовки конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, який досконало володіє професійною майстерністю, загальними і професійними компетентностями, наділений комунікативними якостями. Підвищення цієї компетентності неможливе без педагогічної системи професійної освіти, яка постійно оновлюється й ефективно функціонує.

Професійну компетенцію, на думку В. Д. Шадрікова, визначає інтегральна характеристика професійних і особистісних якостей фахівця як суб’єкта певної діяльності. При цьому можна зробити висновок, що професійна готовність і професійна компетентність – близькі за своїм значенням поняття.

Отже, необхідно для початку створити систему підготовки педагогів, компетентних у сфері професійного використання нових інформаційних технологій. Ці педагоги повинні прийти також у середні школи, тому що процес професійної орієнтації навіть у відомому змісті початкової професійної підготовки починається саме там, і у вищі навчальні заклади, тому що саме тут фахівець формується, і в систему післявузівської освіти, тому що нові інформаційні технології, у силу їхнього бурхливого розвитку, являються тією галуззю, компетентність у якій застаріває швидше, ніж у іншій, і вимагає постійного оновлення [2, 57].

У педагогічних дослідженнях виділяють професійні, ключові, предметні компетенції тощо. З компетентністю у галузі інформатики, комп’ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій пов’язують інформаційну культуру та компетентність: інформаційну, інформаційно-комунікативну, інформаційно-комп’ютерну, інформаційно-технологічну, ІКТ-компетентність тощо. Нині недостатньо розроблена проблема компетентності у галузі інформатики: відсутнє чітке означення цього феномену, неоднозначно